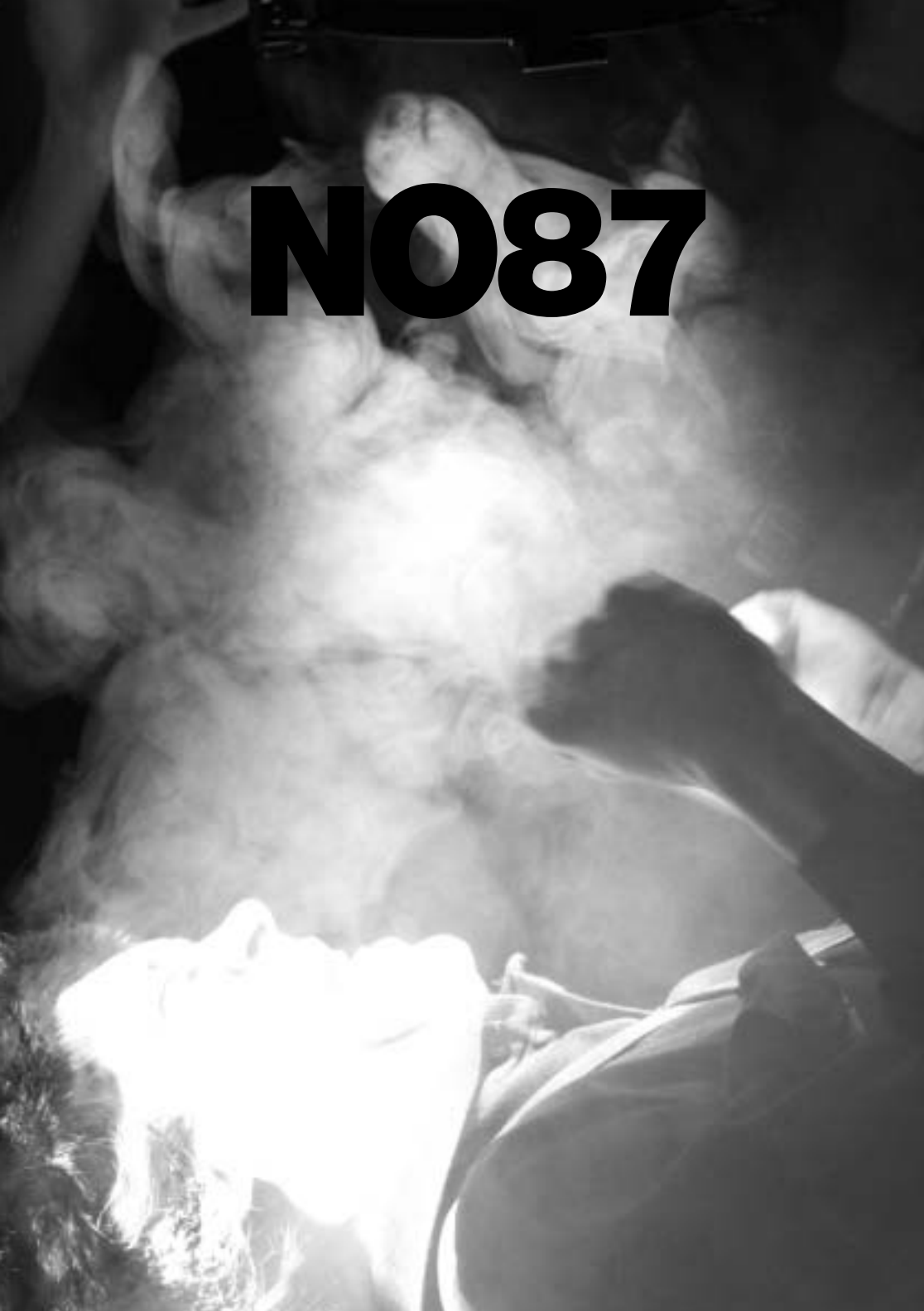

N087

NO87

Kommunisti surm

1949-2007

Autor, lavastaja ja valguskujundaja Hendrik Toompere (Eesti Draamateater)

Kunstnik Ene-Liis Semper

Muusikaline kujundaja Andreas W

Osades

Kommunistid

Nikolai

Gert Raudsep

Solk

Sergo Vares

Lumi

Andres Mähar

Kuul

Risto Kübar

Metsavennad

Hirmus Ants

Tambet Tuisk

Pikk Felix

Kristjan Sarv

Heeska

Jaak Prints

Madonna-Miralda Jeedas Inga Salurand

Emad

Elina Reinold (külalisena)

Õed

Mirtel Pohla

Etendub kahes vaatuses, etendus kestab umbes kaks ja pool tundi

Aitäh Stratus OÜ, Jüri Piip, Külli Root, Postimees, GILD Bankers, Kalev SPA,
Liviko

Esietendus 27. oktoobril 2007 Tallinnas

Lavastusala juhataja
Pealavameister
Lavameistrid

Inspitsient-rekvisiitor
Kostümeerija-rekvisiitor
Heli

Valgus
Kostüümiala juhataja
Õmblejad

Jumestaja

Kava kujundus

Kava koostamine ja fotod

Teatri direktor-loominguline juht

Kairi Mändla
Eero Ehala
Anton Poljakov, Villu Jõgi,
Mihkel Tomberg, Roman Liiksmann

Franka Vakkum

Sirli Vee

Hendrik Kaljujärv

Ants Kurist, Siim Reispass

Moonika Lausvee

Maimu Meritee, Sirje Kiil

Lii Kärner

Martin Pedanik

Eero Epner

Tiit Ojasoo

Õiglaselt paigaldatud käbi

Andreas W

Kõige lihtsam oleks öelda, et “Kommunisti surm” on lavastus küüditamisest ja eesti rahva raskest saatusest kommunistliku terrori all. See oleks ühtaegu väga täpne ja väga eksitav. Sotsiaalne kannatus, mida kommunismi soovimatu saabumine eestlastele põhjustas, on tõepoolest selle lavastuse teema. Aga loosungi all “kogu võim nõukogudele” tegeles igaüks ühekaupa just võimuga, ja võim on iseenda ainus sisu.

Kommunistlikust terrorist rääkides piirdutakse tihtipeale selle sotsiaalsete ja pealispindsete aspektidega, nagu “oli paha”, “inimestelt võeti ära nende normaalne elu”, “kommunistid olid kurjategijad” jne. See kõik on tõepoolest nii väljendatav, aga kuulub pigem sõnastuslike dekoratsioonide valdkonda. Asja sisu võib otsida ka mujalt, psühhoanalüütikast, ja kui soovite, siis maagilisest realismist (mis tähendab vähemalt mingil määral ühiselt äratuntava reaalsuse ja personaalsete reaalsuste kohakuti asetamist ilma nende vahele selget piiri tõmbamata).

Siis asenduvad nimetatud sotsiaalsed tõdemused teistsuguste sõnastustega. Siis võib “Kommunisti surmast” mõelda, et see on tondijutt. Nagu “Libarebased ja kooljad”. Või nagu paljude eestlaste jutud sellest, kuidas surnud proovisid elavate inimeste hulka tagasi tulla. Ja et see ei olnud kellelegi tore. “Oli paha” ei ole siis enam abstraktne ülekohtu tagajärjel tekkinud ebaseaduslik olek. Paha oli näiteks sellepärast, et tondid panid tüdrukutele käbi perse (tuletame meelde, eesti rahvajuttudes oli tontidel tihti probleeme tagumise auguga, ilmselt taipasid juttude rääkijad enne psühhoanalüütikuid tondiksolemise perversiivset loomust). Miks nad panid? Sellepärast, et tüdrukutest pidi saama midagi tondisarnast, siis oli neid lihtsam endale naiseks teha.

Muidugi tähendab see ennekõike alandamist ja valu. Aga sealt edasi keha normaalsete funktsioonide ja voolude sulgemist ning sellega keha pahaksajamist. Kommunismi saabumine tähendas põhilises sedasama. Meid ei aita praeguseks mõneti juba lihtsakoeline tõdemus, et “kommunistid olid kurjategijad”. On küllalt selgelt näha, kuidas igasuguste niisuguste vägivaldsete ja domineerivate võimuhete iseloom on perversiivne ja tontlik. Need kõik on psüühika vääne, inimeste tondistumine. Mida pole mõtet vaadata mitte hinnanguliselt, vaid pigem psühhiaatri arsti positsioonilt, kelle jaoks tondistumine (mis enamvähem võrdub seestumisega) on lihtsalt üks ravi vajav seisund teiste ravivajavate seisundite hulgas.

Selle seisundi määratlemiseks tuleb kõigepealt panna diagnoos. Arst ei hala ega kurda, kui ta diagnoosi paneb. Halb on juba juhtunud. Edasi tuleb võtta skalpell ja tangid (kui need jäävad nõrgaks, siis leeklamp) ja hakata halba lahti lammutama, ilma dekoratsioonidesse takerdumata. Just enam-vähem seda Hendrik Toompere "Kommunisti surmas" teebki. Ta lõikab teema lahti sealt, kus asub valu allikas, tegelik probleem, tegelik vääne. Tõsi jah, ta on selle juures kohati isegi väga irooniline. Aga ei paista ühtegi põhjust, miks ta ei võiks olla. Ohvri positsioon pole kuigi tore. Mida rohkem oma kannatustesse sisse elada, seda enam võib neist kujuneda ihaldusobjekt ja säilitamisväärtus. Seda on eestlane juba küllalt teinud. "Kommunisti surmas" seda juurde ei tehta.

Millised on head agendinimed? Mister Linn. Mister Mets. Agent Smith. Seltsimees Lumi. Seltsimees Solk. Auväärne galerii. Kuhu on hea ehitada metroo? Moskva tähtsaimate ehitiste alla. Sest meie, eestlased, oleme ju õõnestajad. Küll siis ühel päeval kogu Moskva meie kätetöö läbi maa alla vajub. Aga senini lendavad Nõukogude lennukid aegruumilise nihke tõttu Lenini-nimelise raamatukogu alt läbi (ja mitte kohalt üle). Aga mida metsavennad metsas teevad? Mitte midagi nad ei tee seal. Mängivad pilli ja püüavad õnnega eetrihäireid. Metsas on tore elu.

Aleksei Turovski ütleb, et inimene on väga tundlik vabaduskäitumise suhtes. Vabastamise kontseptsioon on ka selles tontlikus igavesti tagasipöörduvate surnute loos sees. Surnud on vabastatud kõigest. Kui erapooletult järele mõelda, siis tundub see isegi ihaldusväärt seisund, miski, mille poole inimkond lakkamatult on püüelnud. Vähemalt sõnades. Inimene armastab vabadust tõepoolest mõõtmatu määral. Miks siis vabastajad ikkagi ei meeldi meile?

Võib-olla on põhjus käbis...

Normaalne elu okupeeritud Euroopas tähendas seaduste rikkumist: eelkõige okupantide seaduste (keelutund, liikumispirangud, rassiseadused jms), aga ka konventsionaalsete seaduste ja normide rikkumist. Kõige sagedamini olid inimesed, kellel polnud võimalik teisiti põllumajandussaadusi hankida, sunnitud lootma jääma mustale turule või ebaseaduslikule vahetuskaubandusele, et nii peret toita. Vargus – olgu riigi tagant või kaaskodanikult – oli nii üldlevinud, et väga paljude silmis lakkas see olemast kuritegu. Tõepoolest, kui sandarmid, politseinikud ja okupante esindavad ning teenivad kohalikud linnapead panid koostöös okupatsioonivõimudega ise elanikkonna teatud kihtide kallal organiseeritud korras toime kuritegusid, muutusid tavalised kuritööd vastupanuks.

Eelkõige: vägivallast sai igapäevaelu osa. Nüüdisaegse riigi kõrgeim võim on lõpuks alati rajanenud vägivallamonopolil ja valmisolekul rakendada vajadusel jõudu. Aga okupeeritud Euroopas kuulus võimu juurde piiranguteta rakendatav vägivald. Kummalisel kombel kaotas riik niisuguses olukorras oma monopoli vägivallale. Partisanisalgad ja armeed võitlesid võimu pärast ja selle võitluse ulatus sõltus nende suutlikkusest suruda antud territooriumil oma tahe teistele peale.

Vägivald sünnitab künismi. Eriti kui okupatsioonijõud, nii natsid kui ka nõukogulased tõid kaasa kõikide sõja kõikide vastu. Nad ei mõistnud hukka mitte üksnes ustavust eelmise režiimi või riigi senistele võimudele, vaid ka igasugused viisakusavaldused või sidemed inimestevahelistes suhetes, ning tegid seda üldiselt edukalt. Kui võimul olev jõud käitus teise naabriga jämedalt ja seadusevastaselt – sest ta oli juut või kuulus haritud eliiti või vähemusse või oli sattunud režiimi silmis ebasoosingsusse või polnudki üldse mingit põhjust – siis miks peate teie ilmutama tema vastu rohkem lugupidamist? Muidugi oli aga tihti mõistlik minna veel kaugemale ja püüda võita ametivõimude soosingut naabrile pahandusi kaela tuues.

/... /

Pealegi, ja silmatorkava kontrastina paljudes kohtades ikka veel elavatele mälestustele maailmasõjast, oli 1945. aastal väga vähe midagi niisugust, mille üle uhkust tunda, ja palju niisugust, mille pärast tunda piinlikkust ja rohkem kui pisut süüd. Nagu juba nägime, koges enamik eurooplasi sõda passiivselt: ühed võõramaalased tõid neile kaotuse ja okupatsiooni, teised aga vabaduse. Ainus põhjus kogu rahval kollektiivselt uhkust tunda oli partisanide relvavõitlus sissetungijate vastu, mistõttu Lääne-Euroopas – kus vastupanuliikumine andis samuti sellest tunnistust – omandas müüt vastupanuliikumisest erilise tähtsuse.

/... /

Ida-Euroopas oli olukord endiselt veelgi keerulisem. Slovakiid ja horvaadid kasutasid sakslaste kohaloleku ära, et moodustada sümboolselt iseseisev riik kooskõlas sõjaeelsete separatistlike parteide soovunelmatega. Poolas sakslased kollaboratsiooniste ei otsinud, aga põhja pool – Balti riikides ja isegi Soomes – võeti *Wehrmacht*'i esialgu avasüli vastu kui alternatiivi Nõukogude okupatsioonile ja inkorporeerimisele. /... / Niisuguses olukorras

kaotasid ideoloogilise sõja nüansid, kogukondadevahelised konfliktid ja võitlus poliitilise iseseisvuse eest oma tähtsuse, ehkki mitte kohalikele elanikele, kes aga osutusid igal juhul esmasteks ohvriteks.

Poolakad ja ukrainlased võitlesid ka koos *Wehrmacht*'i või Punaarmeeaga või nende vastu või hoopis omavahel, sõltuvalt ajast ja kohast. Poolas nõudis see konflikt, mis pärast 1944. aastat teisesenesisõjaks kommunistliku riigi vastu, aastail 1945-1948 kokku umbes 30 000 poolaka elu. Nõukogude okupatsiooni all olevas Ukrainas tapeti viimane partisanide juht Roman Šukevitš 1950. aastal Lvivi lähistel, ehkki kohati jätkus nõukogudevastane võitlus Ukrainas, eriti aga Eestis veel mitu aastat.

Tony Judt, "Pärast sõda" (Tallinn: Varrak, 2007).

/.../

Tihti oli tapmise põhjuseks isiklik kättemaks omaste küüditamise või surmamise eest. Sadala vallast meenutatakse järgmist: "Ainus, kelle tapsid metsavennad, oli Sadala miilits Jandak. See oli isiklikku laadi arveteõiendamine. Kadismaa küla noormees Peterson, Vello, tulnud 1945. a. kevadel tagasi Soomest, varjas end metsas. Vellol oli pruut meie naabertalus — Valdmaa Ilme, kelle juures ta vahel ka ööbis. Sadalas oli sel ajal sees sõjaväeosa, kes koos miilitsa rajoonivoliniku Jandakuga pidevalt kammisid läbi külasid maja-majalt ja otsisid metsavendi. Peterson, V. võeti kinni pruudi juurest teki alt, ja viidi vallamajja jalgsi püssimeeste saatel. Teel aga, kus Kodismaa külatee keerab Sadala poole, hüppas Vello maja nurga taha ja põgenes. Miilits Jandak läks koos sõjaväelastega tagasi Valdmaa juurde ja areteerisid Valdmaa ja tema isa. Viies neid Sadalasse läbi Sadala nõmme, vägistas Jandak isa silme all tüdruku. Neid hoiti mitu päeva kinni Sadala täitevkomitee kongides, mõnitati ja vägistati tüdrukut (kes oli sel ajal 18-aastane), siis lasti jälle vabaks. Ilme ema, Valdmaa Leida, sõitis Tartu, rajooni miilitsaosakonda Jandaku peale kaebama. Seal kästi tuua tunnistaja, et Jandakut karistada. Tunnistajat ei olnud muidugi kuskilt võtta. Jandakule naerdi miilitsaosakonnas: "Sa ilus poiss, kas sa endale muidu tüdrukuid ei leia, kui pead vägistama."

Tuimetsa külast Villemi naine viidi Jandaku poolt metsa, nõuti, et ta näitaks, kus tema mees Villem end metsas varjab. Naine ei osanud seda kohta neile kätte näidata ja lasti maha metsas. Surnuna pandi puu najale istuma. Samal sügisel, kui langes esimene lumi, viisid Peterson ja Villem Sadala küla mingist talust lehma metsa. Vastasel lumel olid lehma jäljed hommikul hästi nähtavad. Peremees pöördus Jandaku poole ja Jandak, kes lehma jälgi pidi metsa läks, lasti seal maha, kättemaksuks tüdruku vägistamise ja naise tapmise pärast. Lehm tuli ise koju tagasi."

/... /

Oli 1952. aasta vihmane sügis. Meie, Mõniste valla "Tsuntsu" talu perepoeg Aleksander Kangro, tema naine, sama valla Korva talu peretütar Heini (s. Sild) ja mina olime just ehitanud endale talvepunkri Liivaku-tee äärde Lätimaa nurga sisse, sinna, kust Eesti—Läti piir pöörab lõunasse Tambelse küla suunas. Ühel novembrikuu alguse päeval külastasin talu peremeest Ruudi Cirulist.

Ja mida pidingi mina kahtlustama, kui inimene ja ta perekond olid mulle juba 7 aastat tuntud ja usaldatud. Ega ma ju neid kunagi palju ei tülitanud, isegi tupp ei läinud, mitte midagi neilt ei tahtnud, ainult paar korda igal suvel möödaminnes passisin seni metsa ääres, kui kedagi nägin, siis tundsin huvi, mis toimub ümbruses. Sama jutt oli meil ka seekord. Lahkumisel poetas küsimuse: "Millal sa siis jälle tuled?" Paha aimamatult kostsin, et kui lund ei tule, siis peale revolvripühi.

Lumi tuli peagi maha ja püsis üle nädala. Alles 11. novembri õhtul oli nii ilus päike, et võttis lume ära. Ütlesin oma punkrikaaslasemale: "Seni, kui sul supp valmis saab, käin vana Ruudi pool ära, tulen kohe." Asusin teele, minna oli vast paar kilomeetrit. Oli imeilus selge ja päikeseline sügisõhtu. Hiilisin Mudimetsa talumaja lähedale edelapoolsest küljest. Talumaja põhjapoolse otsa juures seisis tühi viljareedel, selle ülemise lati külge oli seotud jalgupidi tapetud lammis ja vana Ruudi ise üks nülkis seda. Teisi ei olnud näha. Võtsin kuiva puuoksa ja koputasin mitu korda vastu männitüve, see heli oli me leppemärk. Ruudi kuulis, viskas verise pussi maha ja tuli mu juurde, kutsus mind tupp. Mina keeldusin, ütlesin: ajame pealegi siinsamas juttu. Ruudi ütles, oota vähe, ma käin enne toas ära. Läkski. Ruudi tuli varsti tagasi, käes pudel läti riigiviina "Kristalldzidrais" ja kandiline teeklaas. Mis juubel siis sinul on, imestasin mina. Minu tütre Margarital oli just sünnipäev ja viina jäi üle, vastas Ruudi. Istusime tihedate põõsaste varju. Ruudi valas viina klaasi. Ütlesin, et aitab mulle, ega ma viina eriti tahagi. Jõin selle 100 grammi ära, tundsin (tagantjärele mõeldes), et lõi nõrga kohinaga pähe. Ruudi valas samast pudelist samasse klaasi ja jõi selle ära. Siis vestlesime. Ruudi valas mulle veel umbes 50 g, rohkem ma ei tahtnud, ülejäänud jõi ise ära. Meie olemine oli kestnud vast paarkümmend minutit, kui maja poolt tuli Ruudi tütar Austra, käes oli tal korv söödavaga ja korvis oli veel savikruus mingi pruuni joogiga. Austra vaatas meile mõlemaile otsa ja sõnas: "Kas te marus olete, et nii hirmsasti joote?" Seletasin Australe, pole ju palju, üksainus kahe peale. Mäletan, et mu keel ei kuulunud enam sõna, oli kange. Veel mäletan, et ma midagi ei sõnud ega joonud. Võtsin oma klaasi välja, valasin sellesse seda pruuni jooki, panin korgi peale. Siis mäletan, kuidas Ruudi mind vaatas ja tema silmist voolasid pisarad, veel mäletan, kuidas ta väljus metsast, kükitas samasse põllule ja tema kõht oli lahti kui vesi. Siis ei meenu mulle enam midagi. Ühe asja siiski unustasin, läänetaevas, puuladvade taga paistis loojuv, verepunane päike, sest loojus ju samal aja ka minu vabaduse päike.

Ärkasin Ape julgeolekus, kus mind jalahoopidega üles peksti."

Tunnistused on ära toodud Mart Laari raamatus "Metsavennad" (1993)

Teater NO87, Sakala 3, Tallinn
www.no99.ee

